

Трофанчук Г. І., кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

МОВА БОГОСЛУЖІННЯ У СФЕРІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА

Мовне питання завжди було і залишається надзвичайно вагомим у сфері внутрішньодержавних стосунків, а також на ниві канонічного права. У свій час Вселенська церква канонізувала виключно три мови Святого Письма і богослужіння: грецьку, латинську та єврейську (гебрайську або арамейську). Константинополь відстоював грецьку мову, у той час, як у західній частині Римської імперії поширення набула латинська мова. Не могли тодішні отці церкви знехтувати і арамейською мовою, бо нею говорили апостоли. Така «тримовність» ускладнювала християнізацію серед багатьох народів як у самій Візантійській імперії, так і поза її межами.

Поширення християнства серед слов'янських народів зумовило появу так званої церковнослов'янської мови (хоча точніше її треба називати «староболгарською»). З часом в Україні вона утвердилася як книжна мова, ставши основою первісної літературної мови, яка з часом українізувалася. Але ж церковнослов'янська мова використовувалася лише в релігійній літературі і з часом стала мертвою мовою, подібно до латині. Вона дедалі більше ставала незрозумілою широкому загалу. У 1577 р. відомий церковний діяч Петро Скарга видав книгу «Про єдність церкви Божої», у якій зазначив: «Слов'янською мовою не можна стати вченим. Та й що це за мова, якої тепер ніхто не розуміє і не розуміє писаного нею. Цією мовою немає ні граматики, ні риторики...» [1, с. 118].

І все ж українська мова поступово проникає як у церковну літературу, так і у богослужіння, про що свідчить, наприклад, Краківський Апостол 1560 р., Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр., Біблія Луки з Тернополя тощо. У XVI ст.

з'являються також словники, які подають переклад з церковнослов'янської на українську мову. Перший рукописний словник невідомого автора «Лексис с толкованіємъ словенскихъ слов» давав пояснення майже 800 словам, а друкований «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.) містив вже понад одну тисячу слів [2, с. 149].

Отже, в Україні церковнослов'янська мова була незрозумілою вже в добу Середньовіччя й дедалі більше ставала лише архаїчною мовою. Проте ця архаїка з домішками місцевих мовних діалектів фактично законсервувалася у Московській державі, яка аж до середини XVII ст. набагато відставала від України у культурно-релігійному житті. Лише під впливом Києва та українського високоосвіченого духовенства, зокрема, вихованців Києво-Могилянської академії, їй вдалося вижити на вищій щабель релігійного життя.

З другої половини XVII ст. відбувається поступовий процес анексії українських земель Московським царством, що спричинило в них зворотні явища в культурно-релігійній сфері. З метою денационалізації і русифікації українського народу книги українських авторів або вилучалися з обігу, або «виправлялися» у московських виданнях «по великоросійской грамматике». Поступово богослужбова мова православної церкви в Україні була уніфікована на зразок «великоросійської граматики», яка вже була далекою від староболгарської мови часів Київської Русі і являла собою її зрусифікований варіант.

Консервативні засади Російської православної церкви і жорсткий контроль з боку російського єпископату змушували більшість українського духовенства не виявляти особливої активності у напрямі переведення богослужіння на українську мову. Лише після Лютневої революції 1917 р. в Росії церковно-визвольний рух в Україні розгорнувся з новою силою, висунувши вимоги не тільки автокефалії, а й українізації богослужіння.

У добу Української революції (1917–1921 рр.) декларативність, відверта політична гасловість применшили значення ідеї про українізацію церкви, яка успішно була втілена у власному національному дусі іншими автокефальними церквами. За часів Української радянської держави, у 20-х роках минулого століття, питання українізації церкви не замовчувалися, і деякою мірою спрацьовувала інерція постановки проблеми ще з часів визвольних змагань. Але за

відсутності необхідної богослужбової літератури українською мовою здійснити українізацію церкви було практично неможливо. До того ж звиклі до механічного сприйняття богослужінь церковнослов'янською мовою українські селяни мало переймалися питаннями українізації та виявляли до неї інертність і байдужість. На кінець 20-х років цей рух поступово згортається як на сторінках богословських періодичних видань, так і в практичній площині.

Сучасні ревні захисники старослов'янської мови заявляють, що запровадження у богослужінні іншої мови є спробою повалити багатовікову твердиню православ'я і тим самим розірвати наші зв'язки з Богом. На їхню думку, доказ того, що церковнослов'янська мова важка для сприйняття, не витримує критики, оскільки «церковнославянський язык это, по сути, не язык, а молитва... Язык Божественной литургии становится понятен уже после 20–30 литургий... Если какое-то выражение не поддается сразу истолкованию, ничего особенного – постепенно оно прояснится» [3, с. 46]. Такі, з дозволу сказати, апологети давньої мертвої мови з подивом для себе зазначають, що з вимогою запровадити національні мови богослужіння виступають освічені кола громадськості. Їм більше до вподоби, як вони називають, «бесхитросно верующий человек», який буде «безропотно» повторювати слова і словосполучення, не вдаючись до розуміння їхнього справжнього змісту.

Немає сумніву: зневажливе ставлення УПЦ Московського патріархату до української мови богослужіння і вживання виключно церковнослов'янської мови має суто політичне значення. Шляхом уніфікації богослужбової мови Російська церква прагне зберегти свої впливи серед православного населення України і таким способом забезпечити умови для його духовного поневолення.

Список використаних джерел

1. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – Київ : Дніпро, 1993.
2. Трофанчук Г. І. Канонічне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2014.
3. Цыпин В. А. Каноническое право / В. А. Цыпин. – М. : Параграф, 1996.